

ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК СКЛАДОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Запропоновано нові концептуальні підходи до формування політики розвитку підприємництва в регіоні та зміцнення його конкурентоспроможності на основі аналізу сучасного стану розвитку малого підприємництва та реального впливу на цей сектор місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування і громадських об'єднань підприємців.

New conceptual approaches to formation of entrepreneurship development policy in the region and strengthening its competitiveness have been suggested based on the analysis of small-scale entrepreneurship development and actual influence of local public administrations, organs of local self-government and public associations of businessmen upon this sector.

Ключові слова: регіон, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання підприємців, регулювання підприємницької діяльності, повноваження, інтереси.

Функціонування і розвиток української держави в умовах глобальної світової фінансової кризи, сучасних політичних умов та існування низки проблем життєзабезпечення громадян потребує підвищення ефективності регіонального управління, перш за все в економічній сфері. Однією з можливостей економічного зростання в Україні, забезпечення високого рівня життя населення та конкурентоспроможності регіонів залишається малий та середній бізнес, потенціал якого досі не реалізовано та який за відповідних умов здатен у короткі строки вирішувати значну кількість соціальних й економічних проблем територій.

Різні аспекти питання розвитку підприємництва в Україні висвітлено у працях таких науковців, як В. Бакуменко, В. Бодров, В. Воротін, В. Геєць, О. Долгальова, М. Долішній, В. Керецман, О. Лебединська, К. Ляпіна та ін. Питання регіональної економіки висвітлюються в роботах З. Варналія, Б. Данилишина, Б. Панасюка, С. Романюка, Д. Стеценка та ін. Конкурентоспроможність регіону розглядається у працях П. Беленького, В. Гейця, М. Павловського, В. Семиноженка.

Незважаючи на вагомий внесок науковців у розроблення питань малого підприємництва, економічного розвитку регіонів і зміцнення їх конкурентоспроможності, ступінь наукового вивчення питання формування політики розвитку підприємництва як складової підвищення конкурентоспроможності регіону залишається недостатнім. Насамперед тому, як зазначають автори монографії “Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України” [5, с. 190], що економіка України ще тільки розбудовується як ринково орієнтована, а регіони країни, хоча й перетворилися із об'єктів централізованого управління на повноправні суб'єкти ринкових відносин, проте ще не мають такого рівня економічної самостійності, який притаманний проміжним адміністративно-територіальним утворенням розвинених країн Європи і Північної Америки.

Відтак, метою статті є визначення ролі підприємництва в підвищенні конкурентоспроможності регіону та з'ясування інтересів і можливостей місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування та підприємницької громадськості у формуванні такої конкурентної переваги регіону, як сприятливе бізнес-середовище.

Під конкурентоспроможністю регіону будемо розуміти наявність і реалізацію його соціального та економічного потенціалу, що проявляється у створенні сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності на даній території та у забезпеченні високого рівня та якості життя населення.

На сьогодні в усіх регіонах України діють такі інститути – суб'єкти впливу на розвиток підприємництва: місцеві державні адміністрації, обласна та районні ради, представництво Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, обласне територіальне відділення Антимонопольного комітету України, територіальні органи центральних органів виконавчої влади, торгово-промислова палата, регіональний фонд підтримки підприємництва та інші об'єкти інфраструктури, а також громадські організації підприємців. Крім них на розвиток підприємництва впливає і споживач, який стає замовником виробництва і споживачем певних товарів чи послуг.

Кожен у рамках своїх повноважень і можливостей створює умови для функціонування бізнес-структур. Інтереси всіх цих суб'єктів у розвитку малого підприємництва регіону як важливого фактора конкурентоспроможності очевидні (рисунок).

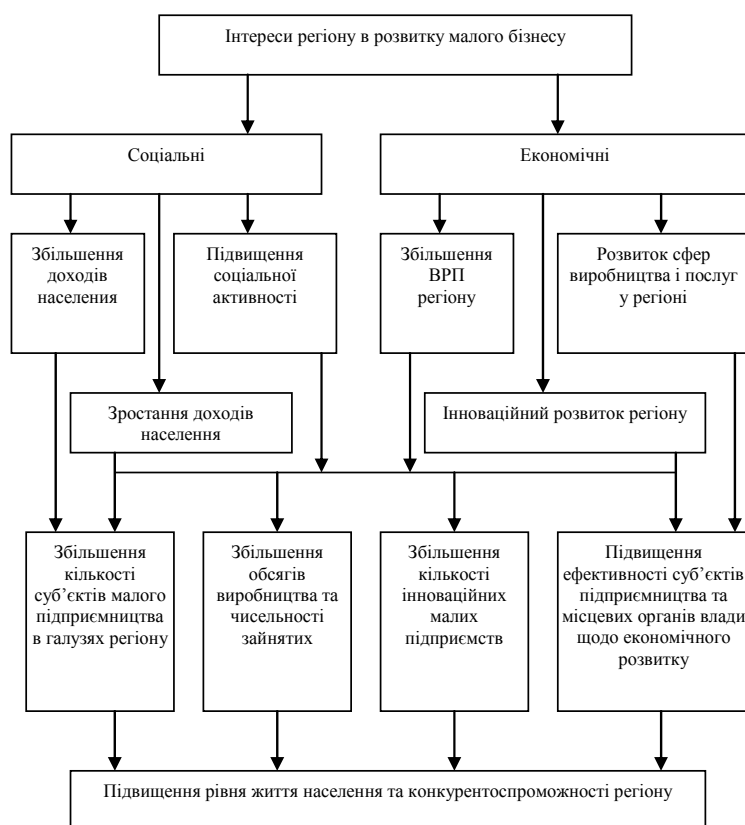

Рисунок. Роль малого бізнесу у формуванні конкурентоспроможності регіону

Про вагомість підприємництва для економіки та населення регіону свідчить те, що на сьогодні майже вся сфера послуг, торгівлі, переважна частина виробничих підприємств – це суб'єкти малого бізнесу, які відіграють значну роль у життєзабезпеченні населення.

Наприклад, у Сумській області питома вага підприємств – суб'єктів малого підприємництва в загальному випуску продукції регіону за підсумками 2007 р. становить 26,6 %, не враховуючи показники діяльності фізичних осіб-підприємців. Усупереч низці проблемних питань на шляху розвитку підприємництва, протягом останніх років у регіоні спостерігається позитивна динаміка збільшення кількості як фізичних осіб-підприємців, так і малих підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість суб'єктів малого підприємництва в Сумській області

Показники	Роки				
	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість малих підприємств (тис. одиниць)	5,761	5,846	5,921	6,003	5,966
Кількість фізичних осіб-підприємців (тис. осіб)	34,3	36,5	40,7	43,4	48,9
Усього (тис. одиниць)	40,1	42,3	46,6	49,4	54,9

Уперше за всі роки незалежності України в регіоні в 2007 р. кількість малих підприємств зменшилась, хоча кількість підприємців – фізичних осіб збільшилась на 12,7 %. Очевидно, що це пов'язано перш за все зі сприятливими умовами оподаткування для фізичних осіб-підприємців, що й обумовило відповідну правову трансформацію підприємств. Це дає підстави припустити, що в реальному секторі економіки за вказаний період зменшення кількості суб'єктів малого підприємництва не відбувалось, отже, їх вплив на конкурентоспроможність регіону залишається суттєвим.

Серед основних напрямків формування системи державного регулювання і підтримки підприємництва виділяють такі:

- законодавче визначення правових, економічних та організаційних засад управління підприємницьким середовищем;
- формування раціональної організації структури органів державного управління і місцевого самоврядування, які відповідають за розвиток підприємництва;
- застосування системи економічних важелів і стимулів регулювання приватного малого

підприємництва на основі державних пріоритетів та ін. [2, с.170].

Слід констатувати, що на рівні держави вже зроблено важливі кроки в напрямку покращання правових умов здійснення підприємницької діяльності. Вагомим здобутком можна вважати прийняті впродовж 2004 – 2007 рр. базові для підприємництва закони України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності”, “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців”, “Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності” “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності”.

Але всупереч вимогам наведених законів практика їх застосування досить суперечлива: не всі регуляторні органи дотримуються вимог закону про регуляторну політику, вкрай повільно відбуваються процеси спрощення дозвільних процедур, існують проблеми матеріально-фінансового забезпечення дозвільних центрів, залишається невпорядкованим питання здійснення перевірок суб’єктів господарювання та ін. Крім того, набувають особливої актуальності досі не вирішені питання лібералізації податкової сфери, полегшення доступу до кредитних ресурсів, створення інноваційної інфраструктури тощо.

Звичайно, на будь-які дії чи бездіяльність завжди є свої причини. Для вироблення ефективної державної та регіональної політики щодо підприємництва перш за все слід з’ясувати, хто реально зацікавлений у його розвитку і хто має ресурсні можливості впливу на ці процеси.

Якщо говорити про місцеві державні адміністрації, то на сьогодні їх участь у розвитку малого підприємництва є незначною, хоча тут і здійснюються певні заходи щодо його стимулювання. Згідно з чинним законодавством і відповідними повноваженнями в цих органів влади небагато. Так, у п. 5 ст. 19 Закону України “Про місцеві державні адміністрації” зазначається, що місцева державна адміністрація “забезпечує реалізацію державної політики сприяння розвитку малого бізнесу, подає допомогу підприємцям, які займаються розробкою та впровадженням інноваційних проектів, виробництвом товарів народного споживання, будівельних матеріалів, наданням побутових, комунальних та інших послуг населенню, підготовкою кадрів [3, с. 121]”. У даному випадку взагалі не визначено, яким чином має здійснюватись підтримка підприємців у зазначених галузях. Щодо реалізації державної політики, то практика свідчить більше про координуючу та контролюючу їх роль.

Не менш складною проблемою є і матеріально-фінансове забезпечення місцевих державних адміністрацій, яке сьогодні знаходиться на дуже низькому рівні і не забезпечує належних умов для стимулювання діяльності держслужбовців у цій сфері.

Інші органи державної влади місцевого (регіонального) рівня впливають на формування бізнес-клімату більше шляхом виконання вимог їх вищестоящих органів, створюючи умови для реалізації законних прав та інтересів суб’єктів підприємництва. Зміни в їх діяльності повинні супроводжуватись відповідними правовими змінами і не залежать від рішень місцевих державних адміністрацій чи органів місцевого самоврядування.

Так, фахівець з питань функціонування дозвільної системи в Україні О. Андреев зазначає, що для ефективної реалізації державної політики щодо спрощення процедур видачі документів дозвільного характеру необхідно внести кардинальні зміни в законодавство [1, с. 108]. Крім того, він зазначає, що необхідне також усвідомлення посадовими особами дозвільних органів необхідності змін у системі видачі дозвільних документів [Там само, с. 106]. Це дійсно так, але оскільки спрощення відповідних процедур передбачає і спрощення їх адміністрування, це може спричинити організаційні зміни, в яких з об’єктивних причин більшість службовців та керівників відповідних структур не зацікавлена.

Найбільш дієвими суб’єктами формування політики підтримки та стимулювання розвитку підприємництва є органи місцевого самоврядування. На рівні сільських, селищних і міських рад вирішуються питання використання комунальної власності, розміщення виробничих та інших об’єктів, установавання ставок єдиного податку для фізичних осіб-підприємців та ін. Обласні та районні ради затверджують відповідні програми та виділяють необхідні для їх реалізації ресурси. Однак, враховуючи, що ці ради не мають своїх виконавчих органів, якість розроблення таких документів залежить від місцевих державних адміністрацій, зокрема від їхніх структурних підрозділів – управлінь економіки, а прийняття – від усвідомлення депутатським корпусом важливості даного питання.

Досвід упровадження регіональних програм підтримки малого підприємництва свідчить про складність вирішення більшості проблем розвитку цього сектора економіки, перш за все через обмежені можливості місцевих бюджетів.

Крім того, існує ще низка причин, з яких на місцевому рівні та на рівні регіону органи влади не можуть забезпечити умови для отримання бажаних результатів у сфері підприємництва. Перш за все у зв’язку із загальною політичною нестабільністю в державі та недосконалою системою регіонального управління. Варто лише згадати, що з часу набуття незалежності України в державі змінилось чотирнадцять урядів, які в середньому працювали від семи місяців до півтора року, окрім уряду на чолі з В. Пустовойтенком (2 роки і 5 місяців) та В. Януковичем (2 роки і 2 місяці). Як правило, зміна уряду передбачає і зміну голів обласних державних адміністрацій, далі – районних державних адміністрацій. У свою чергу, кадрові зміни відображаються на державній та регіональній політиці. Наприклад, у Сумській області за період 2005 – 2008 рр. чотири рази змінювався голова обласної державної адміністрації. Тому сьогодні особливо актуалізується питання здійснення адміністративної реформи, зміцнення регіонального місцевого самоврядування, що забезпечить певну стабільність і передбачуваність для всіх суб’єктів життєдіяльності регіону.

На жаль, не зайняли свого місця у формуванні регіональної політики розвитку підприємництва і громадські організації підприємців. Хоча їх кількість в Україні щороку збільшується, якість роботи залишається вкрай низькою. Це пов'язано передусім як з проблемами консолідації підприємництва, так і з відсутністю конкретних завдань для їх функціонування на місцевому рівні.

Досить часто діяльність громадських організацій розпочинається чи активізується у зв'язку з прийняттям місцевими органами влади регуляторних актів, які обмежують підприємницьку діяльність. У даному випадку у громадськості є великі можливості щодо впливу на прийняття таких документів чи внесення змін до них. Як правило, це стосується міських рад, де кількість підприємців є значною, і сфер для регулювання більше, ніж на рівні сіл. Так, наприклад, станом на 1 листопада 2008 р. в Сумській області, не враховуючи рівень сільських та селищних рад, налічується 183 регуляторних акти, серед яких документів облдержадміністрації – 11, райдержадміністрацій – 2, міських рад – 170. На рівні районних та обласних рад таких документів взагалі немає.

Також сьогодні ще не є ефективними інституціями щодо покращання бізнес-середовища створені згідно з Указом Президента України від 15 липня 2000 р. № 906/2000 “Про заходи щодо забезпечення підтримки та подальшого розвитку підприємницької діяльності” обласні, міські та районні координаційні ради з питань розвитку підприємництва. На практиці ці органи сьогодні радше відіграють інформаційну роль, забезпечують діалог влади та бізнесу на місцевому рівні. Натомість вироблення відповідної місцевої політики ускладнюється як матеріально-фінансовими, так і інформаційно-правовими неспроможностями місцевих органів влади та бізнесу для розробки і впровадження місцевих ініціатив.

Отже, суттєві зміни в регулюванні підприємницької діяльності можливі лише за умови внесення змін до законодавчих актів і нормативно-правових документів центральних органів влади, а для цього потрібні більш потужні громадські об'єднання. Для малого ж бізнесу участь у регуляторній політиці держави сьогодні є не виправданою.

Зазначене підтверджується і даними опитування, проведеного Інститутом конкурентного суспільства наприкінці 2006 р. Оскільки за період 2006 – 2008 рр. суттєвих змін у державному регулюванні господарської діяльності не відбулося, вони є актуальними й на сьогодні. Так, 71 % з 2655 респондентів нейтрально або негативно оцінюють можливість власного впливу на рішення центральних органів державної влади, які стосуються сфери бізнесу. Майже стільки ж опитаних (69,1 %) так само вважають по відношенню до місцевих органів влади [4, с. 18]. Разом з тим, близько 20 % опитаних позитивно оцінили свої можливості щодо впливу на прийняття рішень органів влади. Це і є тим громадським ресурсом, який можна використовувати для побудови нових партнерських відносин влади і бізнесу, починаючи з місцевого рівня.

Таким чином, інтереси та можливості суб'єктів підприємництва і місцевих органів влади дещо відрізняються, мають різні пріоритети (табл. 2).

Таблиця 2

Особливості формування політики розвитку підприємництва в регіоні

Показники	Суб'єкти		
	Громадські організації підприємців	Місцеві державні адміністрації	Органи місцевого самоврядування
Мета діяльності	Створення сприятливого бізнес-середовища	Реалізація державної політики в регіоні, створення сприятливих умов для проживання і ведення бізнесу	Надання послуг населенню, створення сприятливих умов для проживання і ведення бізнесу
Об'єкт	Витрати і прибутки суб'єктів господарювання	Соціально-економічні процеси розвитку районів	Соціально-економічні процеси розвитку самоврядних територій
Можливості	Участь у регуляторній політиці місцевих і центральних органів влади та у формуванні заходів підтримки розвитку бізнесу в регіоні (селі, селищі, міста, райони)	Розроблення та впровадження програм розвитку підприємництва; реалізація відповідної державної політики	Затвердження програм та бюджету на їх виконання; податкове стимулювання; встановлення пільг у сплаті за користування комунальним майном; дозвільні функції та ін.
Проблеми	Пасивність, неконсолідованість бізнесу; відсутність достатніх знань і вмінь щодо участі в	Плинність кадрів; слабка матеріально-фінансове забезпечення	Фінансова та організаційна неспроможність більшості органів місцевого

регуляторній політиці; відсутність державних механізмів підтримки і стимулювання їх розвитку	діяльності; відсутність власних фінансових ресурсів для реалізації програм; невизначеність повноважень щодо розвитку підприємництва	самоврядування у виробленні та реалізації місцевої економічної політики; відсутність мотивації в посадових осіб щодо ініціатив у сфері підприємництва
--	--	--

До основних сучасних проблем підприємництва як складової конкурентоспроможності регіону слід віднести: недостатність повноважень і ресурсів у місцевих органах влади та органів місцевого самоврядування для формування ефективної економічної політики; відсутність єдності в діяльності влади й бізнесу; відсутність дієвих механізмів стимулювання розвитку малого підприємництва на місцевому та регіональному рівнях.

Поряд з внутрішніми регіональними факторами на розвиток цього сектора економіки впливають і зовнішні, пов'язані з глобалізацією економіки світу та інтеграцією України до європейського економічного простору. На сьогодні – це скорочення можливостей для реального сектора економіки по залученню інвестицій, проблеми в отриманні кредитних ресурсів, зниження обсягів споживання, а отже, й зменшення обсягів виробництва. В Україні ж ситуація ускладнюється сировинною орієнтацією економіки, значними обсягами імпортованої продукції, нерозвиненістю мережі інфраструктури підтримки бізнесу та ін. Очевидно, що за таких умов мають бути розроблені нові механізми захисту вітчизняних виробників товарів і послуг, підтримки підприємництва.

Перш за все слід зробити висновок про домінування ролі центральних органів влади і недостатні можливості місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в питанні створення умов для здійснення підприємницької діяльності, що стримує процеси підвищення конкурентоспроможності регіонів. На сьогодні державні пріоритети в системі державного управління розвитком підприємництва є “розмитими” і тому не результативними.

Ураховуючи сильний вплив зовнішніх чинників на економіку України та наявність низки проблем у діяльності вітчизняного бізнесу, сьогодні як ніколи назріла необхідність розробки і впровадження нової державної політики щодо регулювання та стимулювання розвитку підприємництва, вдосконалення системи державного управління у цій сфері, зокрема на регіональному рівні, де перетинаються інтереси держави і місцевого населення.

Запропоновані у статті підходи є методологічною базою для подальших досліджень питань конкурентоспроможності регіону, визначення ролі органів місцевого самоврядування у формуванні та зміцненні наявних конкурентних переваг територій.

Література:

1. Андреев О. В. Основні аспекти реформування дозвільної системи: проблеми і перспективи / О. В. Андреев // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2008. – № 3. – С. 100–109.
2. Воротін В. С. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : [монографія] / В. С. Воротін. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 392 с.
3. Законодавство України про місцеве самоврядування : зб. законодавчих актів. – К. : Парламентське вид-во, 2001. – 168 с.
4. Ляпін Д. В. Щодо готовності підприємницької спільноти впливати на рішення органів державної влади та місцевого самоврядування (вересень – жовтень 2006) / Д. В. Ляпін. – К. : Інститут Конкурентного Суспільства. – 2006. – 52 с.
5. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : Т.3 : Конкурентоспроможність української економіки / [за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. С. Кваснюка]. – К. : Фенікс, 2007. – 556 с.

Надійшла до редколегії 2.04.2009 р.